

УДК 94(477)«1905-1911»: 061.2
DOI <https://doi.org/10.32838/2663-5984/2020/3.6>

Магась В.О.

Житомирський військовий інститут імені С.П. Корольова

Корнійчук Ю.Г.

Житомирський військовий інститут імені С.П. Корольова

Вигівська О.В.

Житомирський військовий інститут імені С.П. Корольова

ГРОМАДСЬКІ ОРГАНІЗАЦІЇ ПІДРОСІЙСЬКОЇ УКРАЇНИ ТА ПОЛІТИКА ЩОДО НИХ УРЯДУ П.А. СТОЛИПІНА (1906–1911 РР.)

У роки революції 1905–1907 рр. в Російській імперії пробуджується громадянська активність різних категорій населення. Під революційним натиском владою було видано Маніфест 17 жовтня 1905 р., Тимчасові правила про Товариства та Союзи від 4 березня 1906 р. та Основні закони Російської імперії 23 квітня 1906 р., які врегулювали діяльність громадсько-політичних організацій. Ці норми відкрили шлях для легалізації культурно-освітніх, благодійних, профспілкових і лояльно налаштованих до влади громадсько-політичних організацій. Водночас опозиційно налаштовані до влади організації не мали можливостей для реєстрації. Відомий державний діяч Російської імперії П.А. Столипін поєднував посади міністра внутрішніх справ і голови Ради міністрів впродовж 1906–1911 рр. Уряд П. Столипіна допускав створення робітничих профспілок, проте обмежував їхні повноваження в боротьбі за підвищення заробітної плати, скорочення робочого дня, поліпшення умов праці тощо. В досліджуваний період серед громадсько-політичних організацій можливість на офіційну реєстрацію мали лише праві та праволіберальні організації. Натомість ліві та ліволіберальні організації переслідувалися. Зокрема, П.А. Столипін вживав низку заходів, які перешкоджали діяльності Всеросійського селянського та залізничного союзів, ухвалювалися заборонні нормативно-правові акти та проводилися показові судові процеси. Зокрема, такий характер мала справа про революційний рух на Катерининській залізниці у грудні 1905 р. Нагляд за справою здійснював особисто П.А. Столипін. Близько ста осіб було засуджено до каторги та страти. Переслідування зазнавали також національні культурно-освітні та благодійні організації українців, поляків, євреїв, чехів тощо. Особливо вони посилилися після циркулярного листа П.А. Столипіна губернаторам 20 січня 1910 р., який було спрямовано проти «інородчеських» організацій. Загалом, Столипін проводив жорстку політику на укріплення самодержавства, що проявилось, зокрема, у переслідуванні опозиційних громадсько-політичних організацій і боротьбі з будь-якими національними організаціями.

Ключові слова: П. Столипін, державна політика, громадсько-політичні організації, національні організації, інородці, професійні спілки.

Постановка проблеми. Під тиском революційної хвилі 1905–1907 рр. в Російській імперії розширилися можливості для об'єднання і кооперування громадян в різних сферах. У 1906 р. Раду міністрів і Міністерство внутрішніх справ очолив П.А. Столипін, який скоригував державну політику щодо громадських організацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний інтерес науковців викликала біографія П.А. Столипіна та його роль у реформах початку ХХ ст. Зазначеним аспектам присвячені роботи радянського історика А.Я. Авреха, який досить критично та негативно оцінював результати діяль-

ності П.А. Столипіна [3], натомість російські вчені П.А. Пожигайло та В.В. Шелохаєв дещо ідеалізували роль цієї постаті в історії імперії [32]. Якщо радянські вчені більшу увагу звертали на репресивний характер діяльності уряду Столипіна, то сучасні вчені, в тому числі і українські [30; 33], головну увагу звертають на реформи доби його правління.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз впливу П.А. Столипіна на діяльність громадських організацій підросійської України у 1906–1911 рр. Виходячи з зазначеної мети нами були виконані такі завдання: проаналізована політика влади

щодо громадсько-політичних організацій різного ідеологічного спрямування; розглянуто ставлення влади до національних організацій; окреслено політику щодо профспілкового руху.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основними нормативно-правовими актами, у руслі яких відбувалася діяльність громадсько-політичних організацій стали Маніфест 17 жовтня 1905 р., який проголосив свободу союзів та зборів [29].

Після видання Маніфесту розпочалася певна лібералізація в законодавстві щодо громадських організацій [45, арк. 547 зв. 548; 48, арк. 142–142 зв.].

Проголошені в Маніфесті права отримали закріплення в новому зведенні Основних законів Російської імперії, які було введено в дію 23 квітня 1906 р. Вони визнавали за підданими як свободу зібрань (ст. 36), так і свободу союзів (ст. 38). Зокрема, щодо останнього зазначалося, що російські піддані мають право утворювати товариства і союзи з метою, що не суперечить законам. Надалі передбачалося видання окремого закону [8]. Однак, зрештою, додаткової регламентації у вигляді окремого законодавчого акту так і не було прийнято. Натомість дещо раніше, а саме – 4 березня 1906 р., імператор своїм указом затвердив вироблені Радою Міністрів і обговорені попередньо Державною Радою «Тимчасові правила про товариства та союзи». Дані правила, розвиваючи положення Маніфесту 17 жовтня 1905 р., регламентували діяльність об'єднань громадян [24, с. 201]. Вони хоч і мали статус тимчасових, але фактично діяли до часу завершення існування Російської імперії у лютому 1917 р. На їх основі проходило відкриття, закриття та діяльність товариств і союзів у 1906–1917 рр.

Загалом, новий лад утворився в ході взаємодії двох протилежних тенденцій і був результатом поступок старих традицій запитам громадськості. Основною ідеєю творців Основних законів 1906 р. було бажання поєднати традиційну владу з громадськістю і дати їм можливість змінювати країну шляхом взаємних поступок [27, с. 600–601]. Варто враховувати і те, що перебіг державного життя визначається не лише конституцією, але й реальним співвідношенням сил. Якщо влада сильна, а суспільство слабе, то влада може порушувати права народного представництва, як це сталося пізніше 3 червня 1907 р., коли відбувся державний переворот [27, с. 568]. Саме з останнім пов'язана подальша трансформація державної влади проведена П.А. Столипіним, однак до крайніх заходів, що полягали в порушенні діючих

Основних законів задля зміни виборчого законодавства він вдався не одразу.

П.А. Столипіна було призначено на посаду голови Ради міністрів у липні 1906 р., одразу ж після розпуску першої Державної думи. Вибори до другої Думи проходили за старим виборчим законодавством. У новій Думі була утворена опозиційна до влади більшість і, як наслідок, співробітництво між нею та урядом стало неможливим. Влада зі свого боку розпочала роботу над розробкою нових норм про вибори [26, с. 407–413]. Крім того, новий голова Ради міністрів 6 березня 1907 р. виступив перед новообраною другою Державною думою з промовою [26, с. 415]. У ній, зокрема, зазначалося, що в основі усіх урядових законопроектів мала бути мета створення матеріальних норм в яких би втілилися нові правовідносини, закладені реформами. Далі автор наголошував: «Перетворена з волі монарха Батьківщина наша має перетворитися в державу правову... Правові норми повинні базуватися на точному ясно вираженому законі». Окреслювалося прийняття норм, які б врегульовували проголошені свободи, реформа кримінального законодавства, аграрна, податкова реформи, зменшення контролю за діяльністю земств, удосконалення робітничого законодавства тощо [36, с. 66–85]. Отже, Столипін звернувся до Думи з пропозицією широкої програми реформ.

Більшість Думи не підтримала уряд, який у боротьбі з революцією діяв всупереч Маніфесту 17 жовтня 1905 р. та новим Основним законам, порушуючи права підданих. В свою чергу, голова Ради міністрів вважав, що у загрозовій для існування країни ситуації він діяв адекватними методами, хоча йому й доводилося виходити за межі правових норм [26, с. 418–419]. 13 березня 1907 р., виступаючи перед депутатами Державної думи другого скликання голова Ради міністрів так пояснював необхідність застосування військово-польових судів: «Держава може, держава зобов'язана, коли вона знаходиться в небезпеці, приймати найбільш суворі, найбільш виключні закони, щоб забезпечити себе від розпаду» [36, с. 97].

Новий виборчий закон було підписано Миколою II 3 червня 1907 р. у день розпуску другої Державної думи. Приводом до останнього стало обвинувачення соціал-демократичної фракції в підготовці збройного перевороту [22, арк. 13]. На цій підставі Столипін вимагав, щоб з Думи було вилучено 55 депутатів представників соціал-демократичної фракції (остання налічу-

вала загалом 65 осіб) і санкції на негайний арешт 16 з них [2, с. 17]. Справжньою причиною такого кроку була неможливість налагодити співпрацю між нижньою палатою парламенту і урядом [26, с. 425]. В Маніфесті імператора зокрема, вказувалося, що зміненим буде лише виборчий закон, тоді як інші права, надані Маніфестом 17 жовтня 1905 р. залишаються незмінними [28, с. 320].

Виборчий закон від 3 червня 1907 р. перерозподіляв число виборщиків на користь землевласників та заможних жителів міст, а також зменшував представництво національних меншин [7, с. 321–335]. Наявний устрій не було скасовано. Відбулося лише звуження кола осіб, котрі мали право голосу. Попередні порівняно широкі виборчі права були відмінені. Незважаючи на це відбувся, по суті, державний переворот, оскільки за діючим на той час законодавством імператор мав право виключної законодавчої ініціативи щодо виборчого законодавства, однак новоприйнятий закон мав схвалюватися ним спільно з верхньою та нижчою палатою парламенту. Зазначене положення Основних законів було порушено.

Нове виборче законодавство дозволило забезпечити представникам праволіберального «Союзу 17 жовтня» провідну роль в Думі [26, с. 427–428]. П.А. Столипін отримав від них повну підтримку свого курсу, навіть найсуперечливіших заходів. Так, наприклад, лідер октябристів О.І. Гучков підтримав використання воєнно-польових судів для боротьби з революційним рухом, оскільки вважав його необхідним жорстким заходом. Підтримували октябристи і зміни до виборчого законодавства, оскільки державний переворот 3 червня 1907 р. сприймався ними як спроба врятувати ліберальний курс Російської імперії з боку державної влади [26, с. 429–431].

У результаті перевороту сформувалася так звана третьочервнева політична система, коли в Державній думі було утворено дві більшості з октябристським центром: право-октябристська та октябристсько-прогресистсько-кадетська. Це дозволяло уряду шляхом маневрування та домовленостей проводити через парламент закони необхідні для реалізації поміркованих реформ [1, с. 3]. Функціонування обох названих більшостей здійснювалося за принципом маятника, роль якого виконували октябристи. Вже в самому цьому механізмі були закладені елементи майбутньої кризи та краху системи, оскільки рівновага трималася лише на збігові обставин та хиткому балансі інтересів царизму та його союзників [1, с. 249].

Серед громадсько-політичних організацій можливість для легалізації та безперешкодної діяльності мали лише праві та праволіберальні сили. Чинилися також перешкоди для особистої участі окремих осіб у опозиційних партіях та громадсько-політичних організаціях. Так, 14 вересня 1906 р. Радою Міністрів було надіслано на місця циркулярне повідомлення за підписом її голови П.А. Столипіна, яке регулювало участь посадових осіб у громадсько-політичних організаціях. У ньому, зокрема, зазначалося, що Маніфести 6 серпня і 17 жовтня 1905 року відкрили населенню широкий доступ в закриту раніше для нього область політичної діяльності, але в критиці уряду та антидержавній агітації помітну участь взяли службовці державних установ, що визнавалося неприйнятним, оскільки, як зазначалося, закони, які надали населенню політичні права не скасовували основних засад діяльності службовців [9, арк. 18–18 зв.; 18, арк. 98; 40, арк. 247 зв.]. Участь останніх у політичному житті країни визнавалася можливою лише остільки, оскільки вона не суперечила посадовим обов'язкам та службовій дисципліні. Прямим обов'язком службовців в урядових установах визнавалося сумлінне виконання волі імператора та посадових обов'язків, незалежно від програми тієї чи іншої політичної партії. Тобто заняття політикою не мало перешкоджати виконанню службових обов'язків. Через це керівники управлінь та установ не могли очолювати різні партійні бюро і комітети [12, арк. 16; 19, арк. 26; 40, арк. 247 зв.].

Крім того, посадовим особам заборонялася будь-яка участь в політичних партіях, товариствах і союзах і не лише явно революційних, а й таких, які хоча і не зараховували себе відкрито до таких, проте в програмах та відозвах (наприклад, Виборзькій) та інших проявах своєї діяльності виявляли прагнення до боротьби з урядом або закликали до неї населення. Особливе застереження у циркулярі було зроблено щодо участі чиновників в політичних союзах. Вказувалося, що їм варто обмежити особливо, оскільки, як зазначалося, союзи являли собою згуртовані організації, котрі переслідували власні, часто ворожі державі, цілі. Вони, набуваючи значного впливу внаслідок участі в них посадових осіб, завдавали країні величезної шкоди, порушуючи правильний перебіг державного і суспільного життя. Союзи мали на своїх членів великий вплив, що було несумісним зі службовою субординацією. Зазначалося, що участь посадових осіб в політичних союзах могла допускалися лише в якості винятку

і стосуватися лише таких організацій, діяльність яких ні явно, ні приховано не була спрямована на руйнування державності та монархічного ладу. У циркулярі також зазначалося, що відповідно до згаданого Найвищого веління від 16 грудня 1905 р. всім особам, які перебували на військовій і військово-морській службі, взагалі заборонялася участь в будь-яких політичних союзах, організаціях, товариствах, партіях, а також присутність на політичних зборах. Вказувалося, що лише поліцейського та судового переслідування для боротьби з зазначеними явищами недостатньо, необхідний був постійний нагляд начальства за своїми підлеглими та широке застосування ними дисциплінарних стягнень, аж до звільнення. На думку авторів циркуляру успішність зазначених заходів мала забезпечуватися єдністю вимог усіх відомств, а тому спостереження за точним виконанням зазначених вказівок покладається на керівників відомств, генерал-губернаторів, губернаторів і керівників окремих місцевих установ [17, арк. 114–114 зв.; 47, арк. 87-87 а].

Слідом за зазначеним циркуляром 6 жовтня 1906 р. особливим відділом Департаменту поліції було направлено тасмний циркуляр начальникам губернських, міських і залізничних поліцейських жандармських управлінь та охоронних відділень, що встановлював додаткові заходи контролю за виконанням циркулярного розпорядження Ради Міністрів від 14 вересня 1906 р. Департамент поліції запропонував адресатам здійснювати всіляке сприяння начальникам губерній і керівникам міст в здійсненні зазначених вище завдань, негайно повідомляючи їм усі негласні отримані відомості, щодо діяльності союзів, товариств та їх відділень, а також приналежності до них посадових осіб з земських, міських і станових установ. Вони ж мали передавати відомості про це до Департаменту поліції лише в тих випадках, коли та чи інша посадова особа після передачі місцевій адміністрації компрометуючих відомостей продовжувала залишатися на службі. При цьому Департамент поліції закликав начальників жандармських управлінь та охоронних відділень ставитись досить обережно та відповідально до зібраних відомостей, оскільки вони могли мати для чиновників вкрай серйозні наслідки. Крім того, безпідставність зібраних матеріалів могла поставити урядову владу в неприйнятне становище [43, арк. 350–350 зв.].

Для інформування громадськості було видано урядове повідомлення в якому зазначалося, що влада не терпітиме більше на службі чиновників,

котрі протидіють її цілям і не підкоряються законній владі. Вказувалося, що такі особи повинні залишити свої посади і поступитися ними іншим, які «бажають присвятити свої сили служінню державі» [12, арк. 8].

Міністр внутрішніх справ П.А. Столипін проводив також боротьбу з самоорганізацією залізничників. Так, 16 травня 1906 р. в Київське губернське жандармське управління від нього надійшла телеграма в якій наголошувалося на необхідності докласти зусилля для виявлення революційних залізничних організацій. Спроби залізничників зорганізуватися Столипін називав неприпустимими та зобов'язував у випадку отримання відомостей про службовців та робітників, котрі сприяють можливому страйку негайно надсилати ці дані до Департаменту поліції [41, арк. 54].

18 листопада 1906 р. начальник управління казенних залізниць розіслав начальникам та керуючим залізниць телеграму щодо необхідності забезпечення службовцям свободи участі в легалізованих товариствах і союзах. У відповідь на зазначений об'їзник в періодичній пресі з'явилися звинувачення в бік Міністерства шляхів сполучень у сприянні Союзу російського народу з подачі Міністерства внутрішніх справ. Наприкінці листопада 1906 р. у періодичній пресі було надруковано роз'яснення Міністерства шляхів сполучень в якому зазначалося, що жодних листів про бажаність підтримки СРН від МВС воно не отримувало і відповідно до вказівок Ради міністрів участь залізничників в організаціях, котрі не мають антиурядових цілей (в т.ч. й СРН) не повинно спричиняти будь-якої протидії з боку начальства [37, с. 3].

Отже, можливості для легальної та відкритої діяльності опозиційних громадського-політичних організацій на залізницях були знищені, натомість створювалися сприятливі умови для функціонування організацій чорносотенців, для чого Міністерство шляхів сполучень зробило спеціальні роз'яснення.

Проти діячів залізничного союзу проводилися показові судові процеси. Довгий час тривала підготовка матеріалів у справі «Про захоплення революціонерами лінії Катерининської залізниці у грудні 1905 р.». Навесні 1908 р. справою зацікавився П.А. Столипін. Під час переписки між ним, директором Департаменту поліції та Катеринославським губернатором було вирішено передати цю справу в військовий суд для того, щоб влаштувати показовий процес [5, с. 15]. Складність викликав пошук необхідного приміщення для судових засідань [11, арк. 1–1 зв., 7, 11, 18].

У справі було притягнуто на початковому етапі більше 300 осіб. Обвинувальний акт було складено стосовно 184 осіб [5, с. 9]. У ролі свідків виступало 750 осіб. Ця масштабна справа викликала загальний інтерес, але проходила за зачиненими дверима з огляду на обмеженість площі приміщення, а також зважаючи на питання безпеки [39, арк. 129–130]. З 7 по 19 грудня 1908 р. в Катеринославі тимчасовий одеський військово-окружний суд розглядав означену справу [5, с. 13]. На лаві підсудних опинилася 131 особа [5, с. 9], з них 32 – суд засудив до смертної кари, а 60 осіб опинилося на каторзі на різні терміни. Засудженими виявилися переважно звичайні службовці та робітники, втягнуті в страйк загальними настроями. Більшості революціонерів вдалося уникнути покарання [5, с. 13]. Означений вирок став для суспільства потрясінням, його обговорювали в Державній Думі, а депутати-октябристи від Катеринославської губернії М.В. Родзянко та П.В. Каменський [5, с. 159–160] звернулися до Миколи II [10, арк. 78] та П.А. Столипіна з клопотаннями про пом'якшення смертного вироку та звільнення засуджених від каторги. Зрештою, було вирішено затвердити смертний вирок щодо тих 8 осіб, які не зверталися з клопотаннями про помилування. Саме їх згодом і було страчено. Це були переважно революціонери, серед них, зокрема, і керівники Горлівського повстання О.М. Зубарев-Кузнецов та Г.Ф. Ткаченко-Петренко [5, с. 159–163].

Проводив П.А. Столипін боротьбу і з організаціями Всеросійського селянського союзу, програма якого входила всупереч до його аграрних перетворень, оскільки селяни вимагали усупільнення землі. Натомість, намічена Столипінім програма соціально-економічних перетворень в державі передбачала руйнування общини і перетворення землі у приватну власність [32, с. 158–197], натомість ідеологія Всеросійського селянського союзу ґрунтувалася на відмові від приватної власності на землю і пропаганді думки, що земля «Божа», тобто нічия. Зі свого боку П.А. Столипін ще в часи свого перебування на посаді саратовського губернатора виступив категоричним противником Селянського союзу і проводив енергійну боротьбу з його осередками. Зокрема, у своєму зверненні «До сільського населення» він зазначав, що не Всеросійський селянський союз і подібні до нього організації, а лише Державна Дума «може заявити Царю про всі потреби народу та вказати на засоби їх задоволення: лише ця установа, що пов'язує царя з народом, дасть справжню відповідь на усі запити та потреби народу, а не самозвані опікуни

народу» [25, с. 128–129]. Починаючи з 1906 р. в різних частинах імперії проводилися судові процеси проти діячів Селянського союзу, один з масштабніших з яких мав місце в Катеринославі [4].

Крім того, П.А. Столипін з пересторогою ставився до національних організацій, в тому числі і українських. Зокрема, в будь-яких проявах українства влада вбачала сепаратизм. У грудні 1908 р. начальник Київського охоронного відділення надіслав Начальнику подільського губернського жандармського управління випуску зі статті «Украинское движение», вміщену у газеті «Россия» (№ 914, 916) для подальшого ознайомлення з її змістом офіцерів зазначеного управління, оскільки «стаття... має інтерес для розшукових органів, які входять до складу Південно-Західного районного відділення» [44, арк. 101]. У зазначеній статті, зокрема, зазначалося, що всі обмежувальні заходи щодо української культури були відмінені Маніфестом 17 жовтня 1905 р., а Тимчасові правила про товариства і союзи дали можливість зареєструвати ряд «українофільських» товариств, які відмовилися від політичної боротьби, натомість зосередили всі свої зусилля на культурній роботі. Кінцевою метою українства, на думку автора публікації, є політичне виокремлення українських земель зі складу Російської та Австро-Угорської імперій [42, арк. 21–22]. Український громадсько-політичний та кооперативний діяч П. Христюк, характеризуючи утиски українського культурно-просвітницького руху на початку ХХ ст., зазначав, що «україножери» в цей період вбачали сепаратизм усюди, навіть в тому, що «українець наважиться на зібранні українському говорити на своїй мові», а до питання відкриття української книгарні влада підходила так, наче то не книгарню хотіли створити, а «лабораторію для бомб» [23, арк. 1–3].

20 січня 1910 р. П.А. Столипін надіслав циркулярний лист губернаторам, який було спрямовано проти будь-яких організацій «іногородців» (до останніх він зарахував і українські товариства), утворених відповідно до «Тимчасових правил про товариства і союзи» від 4 березня 1906 р. На думку автора їх існування загрожувало громадському спокою та безпеці, що відповідно до першого пункту шостої статті першого відділення цих правил було підставою для закриття товариства. Така загроза вбачалася у «культурно-просвітницькому розвитку вузької національно-політичної самосвідомості» в межах утворених об'єднань, які «вели до збільшення національної окремішності та ворожнечі». Висловлюючи зазначені міркування, П.А. Столипін наголошував на недопусти-

мості утворення таких товариств та посилався на роз'яснення, що містилися в указах Правлячого сенату з приводу українського товариства «Прогресу» (18 червня 1908 р.), а також польського товариства «Освятя» (4 вересня 1909 р.). В циркулярі наголошувалося на необхідності особливо прискіпливого розгляду справ про утворення об'єднань «іногородців» місцевими у справах про товариства присутствіями. У випадку виникнення щонайменшої підозри рекомендувалося відмовляти у реєстрації їх статутів. Крім того, П.А. Столипін зобов'язав губернаторів ретельно ознайомитися з діяльністю вже існуючих товариств «іногородців» та за потреби порушити у встановленому порядку питання про їх закриття [35, арк. 22–22 зв.].

На початку 1910 р. департамент загальних справ МВС в своєму циркулярному повідомленні, спрямованому на місця, вимагав надати відомості щодо товариств, які мали за мету єднання слов'янських племен (як тих, що населяли імперію, так і зарубіжних) [13, арк. 160]. В повідомленні зазначалося, що ідея їх племінного єднання йде в розріз з основною ідеєю російської державної політики, а саме – асимілювання російською народністю іногородчих та іноплемянних елементів [39, арк. 1].

Адміністрація також здійснювала нагляд за діяльністю та політичною благонадійністю членів польських та єврейських товариств, зокрема Товариством допомоги єврейським вчителям і меламедам [21, арк. 4–7 зв.], Київським польським жіночим гуртком [16, арк. 1–1 зв.], Бердичівським римо-католицьким товариством [49, арк. 4–5], Проскурівським відділенням Товариства любителів єврейської мови [20, арк. 9], Бердичівським відділом Єврейського літературного товариства [49, арк. 11], Єврейським колонізаційним товариством [15, арк. 1] тощо. Окремі товариства не отримали дозволу на відкриття. Так, в реєстрації було відмовлено «Здолбунівському чеському

благодійному і просвітницькому товариству» [14, арк. 35–35 зв.]. При аргументації у відмові у реєстрації зазначеного товариства присутствіє використовувало рішення Правлячого сенату у справі «Освятя» та згаданий циркуляр Столипіна від 20 січня 1910 р.

Відзначимо також, що уряд П. Столипіна допускав створення робітничих профспілок, проте обмежував їх повноваження в боротьбі за підвищення заробітної плати, скорочення робочого дня, поліпшення умов праці тощо. Відповідно до роз'яснень Сенату (1907 р.) професійним спілкам заборонялося також здійснювати культурно-просвітницьку діяльність [50, с. 186]. Досить було запідозрити профспілкові організації в тому, що вони становлять загрозу «громадському спокою і безпеці», і МВС, за поданням губернаторів і градоначальників, застосовував репресії. Загалом, упродовж періоду століпінської реакції в імперії було закрито близько 600 профспілок, більш ніж 700 організаціям відмовили в реєстрації. Кількість членів діючих профспілок скоротилася [34, с. 111].

Висновки. Отже, у роки російської революції 1905–1907 рр. були створені законодавчі передумови для діяльності громадських організацій та професійних спілок. Прагнення до самоорганізації проявляли різні категорії населення та представники ряду національностей. П.А. Столипін проводив жорстку політику, спрямовану на протидію діяльності опозиційних та неросійських громадських організацій, яка проявилася у показових судових процесах, виданні заборонних нормативно-правових актів, жандармських переслідуваннях та перешкоджанні у відкритті таких товариств. Водночас лояльні до влади організації мали всі можливості для легалізації та функціонування. Існували також можливості для відкриття профспілок, однак уряд обмежував їхні можливості в боротьбі за покращення умов праці робітників.

Список літератури:

1. Аврех А.Я. Распад третьей ионской системы. М.: Наука, 1985. 260 с.
2. Аврех А.Я. Царизм и третья ионская система. М.: Наука, 1966. 181 с.
3. Аврех А.Я. П.А. Столыпин и судьбы реформ в России. М.: Политиздат, 1991. 285 с.
4. Александров О. Селянська спілка перед царським судом. Харків: Шляхи Революції, 1931. 32 с.
5. Анисимов С.С. Дело о восстании на Екатерининской железной дороге. Москва; Ленинград: «Истпрофтран» ЦКЖД, 1926. 204 с.
6. Арутюнян Л.В. Вероисповедные реформы П.А. Столыпина // Культура народов Причерноморья. 2012. № 232. С. 10–13.
7. Высочайше утвержденное Положение о выборах в Государственную Думу (3 июня 1907 г.). 29242 // Полное собрание законов Российской Империи: в 33 т. [3-е собр.]. СПб: Гос. тип., 1885–1916. – Т. XXVII: 1907: От № 28754–29943. 1910. С. 321–335.
8. Высочайше утвержденные Основные Государственные Законы (23 апреля 1906 г.). 27805 // Полное собрание законов Российской Империи: в 33 т. [3-е собр.]. СПб: Гос. тип., 1885–1916. Т. XXVI: 1906, Отделение 1: От № 27173–28753. 1909. С. 456–461.

9. Государственный архив Российской Федерации (г. Москва). Ф. 102. 1906 г./I отд. Оп.235. Д. 725, ч. 89. 26 л.
10. Державний архів Дніпропетровської області (далі – ДАДО). Ф. 11. Оп. 1. Спр. 505. 441 арк.
11. ДАДО. Ф. 11. Оп. 1. Спр. 703. 18 арк.
12. Державний архів Житомирської області (далі – ДАЖО). Ф. Ф-75. Оп.1. Спр. 327. 206 арк.
13. ДАЖО. Ф. Ф-329. Оп.1. Спр. 1. 389 арк.
14. ДАЖО. Ф. Ф-329. Оп.1. Спр. 45. 42 арк.
15. Державний архів Київської області (далі – ДАКО). Ф. Ф-10. Оп. 1. Спр. 319, 12 арк.
16. ДАКО. Ф. Ф-10. Оп.1. Спр. 327. 10 арк.
17. Державний архів м. Києва. Ф. 18. Оп.1. Спр. 642. 119 арк.
18. Державний архів Хмельницької області (далі – ДАХО). Ф. Ф-281. Оп.1. Спр. 7981. 150 арк.
19. ДАХО. Ф. Ф-319. Оп.1. Спр. 836. 169 арк.
20. ДАХО. Ф. Ф-629. Оп.1. Спр. 1. 33 арк.
21. ДАХО. Ф. Ф-629. Оп.1. Спр. 3. 35 арк.
22. Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського (далі – ІР НБУВ). Ф. 10. Спр. 7100. 15 арк.
23. ІР НБУВ. Ф. 317. Спр. 49. 5 арк.
24. Именной Высочайший указ, данный Сенату «О временных правилах об Обществах и Союзах» (4 марта 1906 г.). 27479 // Полное собрание законов Российской Империи: в 33 т. 3-е собр. СПб: Гос. тип., 1885-1916. Т. XXVI: 1906, Отделение 1: От № 27173-28753. 1909. С. 201-207.
25. Кабытов П. С. П. А. Столыпин: Последний реформатор Российской империи. М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2007. 192 с.
26. Леонтович В.В. История либерализма в России (1762-1914). М.: Русский путь, 1995. 444 с.
27. Маклаков В.А. Власть и общественность на закате старой России: (Воспоминания современника): В 3-х ч. Париж: Журн. «Ил. Россия», 1936. Ч. 3: Отд. 4: Первая революция. 1936. 403-617 с.
28. Манифест «О роспуске Государственной Думы, о времени созыва новой Думы и об изменении порядка выборов в Государственную Думу» (3 июня 1907 г.). 29240 // Полное собрание законов Российской Империи: в 33 т. [3-е собр.]. СПб: Гос. тип., 1885-1916. Т. XXVII: 1907: От № 28754-29943. – 1910. С. 320.
29. Манифест «Об усовершенствовании Государственного порядка» (17 октября 1905 г.) // Полное собрание законов Российской Империи: в 33 т. [3-е собр.]. СПб, 1881-1913. Т. XXV: 1905, Отделение 1: От № 25605-27172. 1908. С. 754-755.
30. Машкін О.М. П.А. Столипін та Україна // Український історичний журнал. 2012. № 2. С. 73-97.
31. Пожигайло П. А. Столыпинская программа преобразования России (1906-1911). М.: РОССПЭН, 2007. 240 с.
32. Пожигайло П.А., Шелохаев В.В. Петр Аркадьевич Столыпин. Интеллект и воля. М.: РОССПЭН, 2011. 237 с.
33. Присяжнюк Ю. П., Шевченко Н. В. Економіко-політичні погляди П. Столипіна та їхнє відображення у сучасній науковій думці // Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту. Сер.: Економіка і менеджмент. 2012. № 3. С. 29-40.
34. Рабочий класс России. 1907 – февраль 1917 г. / Под ред. В.Я. Лаверычева. Москва, 1982. 464 с.
35. Российский государственный исторический архив. Ф. 1284. Оп. 187. 1909 г. Д. 260. 168 л.
36. Столыпин П.А. Нам нужна великая Россия: самые знаменитые речи и письма. М.: АСТ, 2013. 413 с.
37. Телеграммы Петербургского телеграфного агентства // Вольнская жизнь. – 1906. – № 38. – 29 ноября (12 декабря). – Арк.3.
38. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України). Ф. 57. Оп. 1. Спр. 79. 142 арк.
39. ЦДАГО України. Ф. 57. Оп. 1. Спр. 108. 53 арк.
40. Центральний державний історичний архів України в м. Києві (далі – ЦДІАК України). Ф. 274. Оп. 1. Спр. 712. 328 арк.
41. ЦДІАК України. Ф. 274. Оп.1. Спр. 1347. 213 арк.
42. ЦДІАК України. Ф. 274. Оп.1. Спр. 2033. 73 арк.
43. ЦДІАК України. Ф. 289. Оп.1. Спр. 20. 490 арк.
44. ЦДІАК України. Ф. 301. Оп.2. Спр. 28. 150 арк.
45. ЦДІАК України. Ф. 310. Оп.7. Спр. 1. 787 арк.
46. ЦДІАК України. Ф. 320. Оп.1. Спр. 424. 236 арк.
47. ЦДІАК України. Ф. 321. Оп.1. Спр. 9. 232 арк.
48. ЦДІАК України. Ф. 332. Оп.1. Спр. 20. 401 арк.

49. ЦДІАК України. Ф. 442. Оп. 861. Спр. 48. 16 арк.

50. Шельмагин И. И. Законодательство о фабрично-заводском труде в России 1900-1917. Москва: Госюриздат, 1952. 319 с.

Magas V.O., Korniychuk Yu.H., Vyhivska O.V. PUBLIC ORGANIZATIONS OF RUSSIA-CONSTITUENT UKRAINE AND THE POLICY OF THE P.A. STOLYPIN GOVERNMENT (1906–1911)

The citizen activism of various categories of the population was awakening in the Russian Empire during the years of the 1905–1907 Revolution. Under revolutionary pressure, the authorities issued the Manifesto of October 17, 1905; the Provisional Rules on Societies and Unions of March 4, 1906; and the Basic Laws of the Russian Empire on April 23, 1906; which regulated the activities of socio-political organizations. These norms paved the way for the legalization of cultural, educational, charitable, trade union and socio-political organizations loyal to the government. At the same time, opposition organizations were not able to register. The famous statesman of the Russian Empire P.A. Stolypin combined the positions of the Minister of the Interior and was the chairman of the Council of Ministers during 1906–1911. P. Stolypin's government allowed the creation of trade unions, but limited their powers in the struggle to increase wages, reduce working hours, improve working conditions and etc. Only the right-wing and right-liberal organizations among socio-political organizations were able to register officially. As for the left-wing and left-liberal organizations, they were persecuted. Thus, P.A. Stolypin took a number of measures that hindered the activities of the All-Russian Peasants and Railway Unions; prohibitive regulations were adopted and show trials were conducted. In particular, such was the nature of the case of the revolutionary movement at Catherine Railway in December 1905. The supervision of the case was carried out personally by P.A. Stolypin. About one hundred people were sentenced to hard labor and execution. National cultural, educational and charitable organizations of Ukrainians, Poles, Jews, Czechs, etc. were also persecuted. It intensified especially after the circular letter of P.A. Stolypin to the governors on January 20, 1910, which was directed against "non-Russian" organizations. In general, Stolypin pursued a strict policy of strengthening the autocracy, which manifested itself, in particular, in the persecution of opposition socio-political organizations and the struggle against any national organizations.

Key words: P. Stolypin, state policy, public and political organizations, national organizations, non-Russian, trade unions.